

*Už palaikymą ir pagalbą rašant knygą
autorius dėkoja poniai Renatei, Rolandui, Ričardui
ir jo mamai Renatei, Evaldui, Ritai*

Almanto Grikevičiaus atminimui

Ji sako:

Visa tai iškyla iš praeities kaip iš miglos. Žmonės ir įvykiai apsupti vėjo nešamo sniego ar tyloje tyrančio rūko. Viskas nutolę, tačiau nepamiršta. Vienos detalės ryškesnės, kitos jau prarastos, tarsi blunkančioje nuotraukoje. Laikas ir užmarštis užnešė viską sniegu ir smėliu, krauju ir drumzlinu vandeniu.

Žmonės pasirodo tarytum iš rūko, iš speigo, iš ūkanotos žiemos, sujuoduoja, meta šešėlį ant karo sutremptos, kraujo prisigėrusios žemės ir išnyksta. Pasirodo tik epizodui, vienam, trumpam atminties blyksniui, ar keletui punktyriškų istorijos taškų, išsibarsčiusių nebūtinai chronologiškai:

štai užrašas plakate, vos persikėlus per Nemuną: „Воиn Красной Армии! Перед тобой логово фашистского зверя“ („Raudonosios Armijos Kary! Priešais tave – fašistinio žvėries irštva“);

štai rusų kareiviai, apsikarstę grobiu – sieniniais laikrodžiais, užuolaidomis, sidabrinėmis lėkštėmis;

štai moters kūnas be galvos, prikaltas prie sienos;

štai minia išbadėjusių žmonių, draskančių kritusių vandenvežio kuiną;

štai motina su vaikais, einanti tiesiai į ledonešiu grumantį Nemuną, panyranti srovėje be jokios išraiškos, be jokios minties, tarsi nusiskandinti būtų paprasta ir kasdieniška;

štai lavonai, kuriuos išneša upės – pajuodusius ir išpurtusius – be vardų, be pavardžių;

štai išdraskyti kapai;

štai išsprogdintų bažnyčių griuvėsiai;

štai brošiūros, dalinamos sovietų kariams, rusiškai raginančios: „Žudyk visus vokiečius, taip pat jų vaikus. Nėra nekaltų vokiečių. Imk jų turtą, imk jų moteris. Tai tavo teisė, tai tavo grobis“;

štai motinos, keičiančios, parduodančios savo vaikus lietuvių ūkininkams už bulves, miltus, už maistą, kad kiti vaikai išgyventų;

štai kareiviai, girti ir besijuokiantys, šaudantys pramogai paukščius, o paskui jau žmones – taip pat linksmai ir beprasmiškai, net nesusimąstydami, – karo metai išdegino juos tarsi molį aukštakrosnės;

štai moterys, užkasančios tranšėjas, mirstančios iš bado ir nuovargio;

štai vaikai, sprogdinantys karo paliktus sviedinius;

štai vilkai, įpratę esti žmogieną;

štai šuo su juoda žmogaus plaštaka dantyse;

štai alkanos akys, štai badas, badas ir badas;

štai lavonai – mirtis ir lavonai;

štai atkilėliai, kolonistai, naikinantys viską, kas dar yra likę – bažnyčias, pilis, kapines, melioracijos sistemas, ganyklų užtvaras;

*štai tušti ir nykūs laukai, kuriuose pasiklysta net vėjas, ne-
rasdamas pažįstamo kelio tarp griuvėsių ir dykviečių;
štai pokario Prūsija, sutrypta, išprievartauta, sušaudyta.*

Tarytum iš tamsos, tarytum šešėlių ir šviesos žaismas,
tarytum juodai baltas kinas pasirodo praeities atskalos:

1946 metai.

Žiema.

Šalta ir siaubinga pokario žiema, nykos metas.

Tiltas kybo tarp dangaus ir žemės, virš užšalusio Nemuno, kuriuo tarsi greitkeliu vėjas neša sniego dulkes, kai kur juoduoja ledas, balzganas tartum marmuras. Šalta, daugiau kaip dvidešimt laipsnių pagal Celsijų.

Metalinių konstrukcijų daug, jos susikryžiavusios it neiškus tinklas, tarp jų gijų švilpia vėjas. Tiltas metalinis, tvirtas, staugiantis ir dainuojantis vėtrų dainas.

Kartu su vėju girdėti ir keista, rytietiška kareivio daina.

Pro tilto metalą tolumoje matyti kažkokie judantys tamsūs taškeliai.

Ant tilto konstrukcijų priklijuota plakatų, skelbimų, laikraščių, skelbiančių pergale, raginančių nesigailėti, žudyti, perspėjančių apie būtinybę turėti karinės vadovybės leidimą.

Vieno plakato kraštas atplyšęs, jis virpa vėjyje. Ilgesinga daina garsėja.

Ant tilto – du sargybiniai kareiviai: dainuojantis azijietis ir rusas. Rusas degasi suktinę, bet vėjas gesina degtukus, jis pyksta. Jį erzina ir siauraakio daina.

Judantys aname krante tamsūs taškeliai dabar jau arčiau – tai vokiečių vaikai, bandantys ledu pereiti per Nemuną. Jų kokie septyni...

Rusas neištveria:

– Blet', užsikimšk tu, čiorka.

Azijietis šypteli, kurį laiką patyli, tyliai sako: čiorka, čiorka, pats tu čiorka.

Vėjas švilpia, o tėvynė toli, suktinė suplyšta, degtukas sulūžta sugrubusiose rankose.

Azijietis nusijuokia:

– Ei, Ivanai...

– Aš ne Ivanas, aš Jevgenijus, Ženia aš.

– Žiūrėk, Ivanai, vokietukas bėgti...

Vokiečių vaikai kaip kurapkos bėga ledu, pora mažesnių atsilikę kiek tolėliau.

Rusas kareivis šaukia: „Stok, atgal, stok, klausyt komandos, stot, fašistinės kiaulės“, bet tiltas aukštas, sargybinio balsą užgožia vėjas, vaikai bėga toliau, jie mato besiskeryčiojančių ant tilto žmogų, tik nesupranta to kareivio kalbos.

– Ei, Ivanai...

– Aš ne Ivanas, čiorka tu...

– Jie ant tavęs dėti pimpalą, Ivanai...

– Užmušiu tave...

– Raminkis, kvaily...

Rusas ima granatą, ištraukia žiedą ir sviedžia į vaikų pulkelį. Abu kareiviai pritupia, slėpdamiesi nuo atsitiktinių skeveldrų, nugriaudi galingas sprogimas.

Išsisklaido sprogimo sukelta migla:

po sprogimo atsiradusioje eketėje kapanojasi, stengiasi išlipti vaikas, šalta, kyla garas iš vandens. Kiti vaikai bėga atgal, bandydami pabėgti nuo mirties.

Sprogimui nurimus, visiškoje tyloje girdėti keistas garsas, primenantis priešmirtinį žvėries balsą – aukštą ir begalinį: anas vaikas stipriai sužeistas, jis keistai sukasi ant nugaros, spirdamasis makaluojančiomis kojomis į ledą, tai iš jo eina šis klyksmas. Sužeistajam besisukant iš po jo srūva kraujas, nudažydamas vis didesnę sniego ir ledo plotą: spalvota dėmė baltai juodame pasaulyje.

Tarp sužeistojo ir kito, eketėje besikapanojančio vaiko stovi mirtinai išsigandęs kokių šešerių metų bamblys. Atrodo suakmenėjęs, kojos neklauso, jį kiaurai veria sužeistojo cypimas. Akyse – siaubas.

Šį vaiką vėliau atpažinsime – tai mažasis Hanselis.

Azijietis pakelia šautuvą, nusitaiko ir šauna. Klyksmas nutyla, sužeistasis nebejudą. Hanselis tarsi atbunda ir kažką šaukdamas pasileidžia bėgti, tik bėga jis ne į krantą, o kažkur tolyn upės ledu. Pavymui pasigirsta dar pora šūvių, bet Hanselis vis tiek bėga.

Nepatakęs į bėgantįjį, galvą kraipo azijietis kareivis.

Eketėje iš paskutiniųjų kapanojasi vaikas.

Rusų kareivis nuspjauna ir žiūri į mažutį, žemai upėje vos besikapanojantį berniuką.

Vaiko galva panyra, dar laikosi už ledo ranka, pagaliau ir ji pranyksta ledo ir vandens košėje.

Rusų kareivis pagaliau prisidega sukteinę.

Švilpia vėjas.

Vėl pasigirsta liūdna, laukinė daina.

Artėja naktis. Žiemą ji ateina taip greitai. Evai atrodo, kad jau keletą mėnesių tik naktis ir naktis. Ir žiema. Nesibaigianti žiema, nesibaigiantys sniego vėpūtiniai, speigas, prietema, šaltis, vėjas, nesibaigiantis alkis. Šaltis skverbiasi pro jos drabužius iki pačios širdies, iki kaulų ir smegenų. Evai vėl ima svaigti galva – tai iš bado, ji seniai nieko nevalgė. Jeigu ir atsiranda koks kąsnis – viską stengiasi atiduoti vaikams. Pasaulis susvyruoja, akimirką akis užlieja juoduma, tačiau jos niekada nepasiduodanti draugė Marta nugriebia ją už alkūnės, laikykis, sako, laikykis, Eva, prisimink vaikus. Evai nereikia priminti, ji apie vaikus tik ir galvoja – apie Moniką, Renatę, apie lepujį Helmutą, kuris toks švelnus, bet silpnas, ligotas jos vaikas, visiškai kitoks negu Heincas. Kur dabar jis, mano Heincas, mano berniukas, išvažiavo traukiniu į Lietuvą ir nėra jo beveik savaitė – ar jis gyvas, ar sveikas, ką jis valgo, ar turi kur galvą priglauti.

Žmonės stovi nejudėdami, gūždamiesi nuo vėjo ir šalčio, spaudžiasi arčiau vieni kitų tarsi avys, – tamsūs siluetai vis labiau mėlynuojančio vakaro, gęstančios dienos gniaužtuose. Eva atsiremia į Martą, jai taip gera jausti, kad kažkas

šalia yra stipresnis ir tvirtesnis, – Marta visada žino išeitį iš bet kokios situacijos. Eva pagalvoja, kad nėkart nėra mačiusi draugės verkiančios. Net dabar, kai visos dienos – tik viena didelė, begalinė juoda praradimo diena, viena didžiulė kapo duobė. Ne, Marta niekada neverkė, ji tiki gyvenimu, ji ir dabar yra ramstis, užuovėja visko bijančiai, lengvai išsigąstančiai Evai, ak, Marta, Marta, kaip gerai, kad tu esi šalia, kaip gerai, kad šalia, negaliu tau to pasakyti, neįmanoma to pasakyti. Jeigu dabar neliktų ir Martos, pasaulis prarastų bet kokias koordinatas, nors ir dabar jis yra greičiau beformė masė negu pasaulis.

Pagaliau pasirodo kareiviai: du vaikinukai, tikriausiai aštuoniolikmečiai, tačiau rūstūs, rimti įsirežę jie velka didelį maisto atliekų katilą – daugiausia tai bulvių lupenos, taip ilgai lauktos lupenos. Žmonės – seniai, vaikai, moteriškės, tarp jų ir Eva, ir Marta, – tarytum atgyja, akys sužimba, visi pasiduoda artyn, visi išbadėję, pavargę laukti, sušalę, pajuodę, susisupę kas į kokius skarmalus, visi eina artyn, bet žino, kad reikia sulaukti komandos, reikia sulaukti leidimo. Kareiviukai kažką šaukia rusiškai, bet Eva nemoka tos kalbos, ji žino tik ačiū ir viso gero, dabar dar išmoko pasakyti duona ir pasakyti bulvės. Bet kareiviukai nesako duona ir nesako ačiū, jie šaukia, kur lendat jūs, išperos, kur jūs lendat, fašistai, traukitės, nes gausit per snukius, nelipkit ant galvos, nelipkit ant galvos. Nors niekas nelipa ant galvos, visi tik nevalingai slenka artyn, kiekvienas pasiruošęs griebti savąją dalį, o ta dalis yra lygiai tokia, kokią sugebėsi nugriebti. Eva kartu su visais artėja prie kareivių, prie to katilo, pilno išėdų

ir lupenų. Akimirką atrodo, kad erdvė išsikreipė, žmonių rankos ir veidai prarado kontūrus, viskas išsiplėtė ir paskui susitraukė, viskas keistai sulėtėjo. Kareiviai išpila katilą tiesiai ant žemės, tiesiai čia, galiniame kareivių valgyklos kieme, anksčiau čia buvo užėiga, o dabar valgykla. Šiandien jie išmeta daug, ne kiekvieną kartą taip pasiseka, ypač vakare.

Kareiviukas rikteli šaipydamasis vokiškai, prašom, vaišinkitės, ponai fašistai. Vokiškai jis pasako tik prašom, visa kita ištaria rusiškai, tačiau kad ir ką jis sakytų, šiems išbadėjusiems, alkaniems ir sušalusiems žmonėms tai jau nebesvarbu. Jie puola prie lupenų, prie išėdų ir griebia, kemša į atsineštus drobinius maišelius, į krepšelius, kažkokia senė ima klykti, tai mano, tai mano, aš taip pat noriu gyventi, ji pargriūva, kažkas užkliūva, užmina jos ranką, ji šaukia. Eva sutrinka, akimirką stabteli, gal pusę sekundės, nes staiga pamato save iš šalies tarsi kirmėlę, besirausiančią išėdose, tačiau tą vaizdą iš karto nuveja Martos balsas, prisimink vaikus. O gal tai visai ir ne Marta, gal tai ji pati – Eva, gal tai jos pačios balsas pasako, prisimink vaikus, – jos vidinis – motinos – balsas. Ji tarytum plėšrūnė griebia, plėšia, tempia, kemša į drobinį maišelį apšalusią bulvių lupenas. Tikriausiai ir verkia. O gal tai tik šalčio ir vėjo išspaustos kelios beskonės ašaros?

Na ir kiaulės, visiškai prarado bet kokį žmogiškumą, sako kareivis rusiškai ir, padaužęs į pastato kampą, iškrato tabako liekanas iš moteriško kandiklio.

Pusto.

Pūga neša sniega, drebia į akis. Eva ir Marta skuba, tačiau eiti sunku, palinkę į priekį jų siluetai vis labiau grimzta į artėjančią naktį. Štai pagaliau buvusi pieninė, paskui vilnų karšyklos kiemas, jos kampas nugriautas artilerijos sviedinio. Pastato vidus atvertas tarytum paskersto gyvulio šonas, tačiau viduje tik bedugnė tamsa. Evai baugu šių negyvų pastatų, jai vis vaidenas kažkokie šešėliai, persekiojantys jas su Marta. Muša prakaitas, tačiau šaltis vis tiek veria kiaurai. Toks pažįstamas gimtasis miestelis dabar, šioje pūgoje rodosi svetimas, baisus, žudantis.

Kažkur nuaidi šūvis. Paskui kitas. Moterys dar paspartina žingsnius, pro pūgos staugsmą ir sniego sūkurius iš tolo bangomis atplaukia rusiškos armonikos balsas. Kad ir svetimas, tačiau jis ramina, nes toks netikėtas, tarytum iš kito pasaulio. Evai net atrodo, kad ji pati, jos sąmonė kuria šią mažorinę muziką, paprastą laukinę melodiją. Eva prisipaūdzia nugriebtas prie kareivių valgyklos lupenas. Namuose laukia vaikai, alkani, jos labiau už gyvybę mylimi vaikai. Ji norėtų kaukti vilke, norėtų atpjauti savo pačios kūno ir pamaitinti tuos išalkusius, niekuo nenusikaltusius, tačiau taip kenčiančius, taip Dievo baudžiamus savo vaikus. Ji parneša rusų kareivių išmetamų atliekų, o jos vyro sesuo Lota ant metalinės žygio krosnelės džiovina lupenas, paskui jas malą senu kavos malūnėliu ir kepa iš tų miltų paplotėlius. Eva nežinotų, kaip išgyventi be Lotos. Be Lotos ir be Martos.

Eva ir Marta skuba namo, jos susigūžusios nuo vėjo ir baimės, kad jų kas neužkalbintų. Iš sniego sūkurių retkar-

čiais išnyra šviesos, automobiliai, kareiviai, kažkokie siluetai, kažkas juokiasi, kažkur aidi šūviai. Štai ir dabar jos bando prasmukti pro apygirčių rusų kareivių būrelį, joms kažką šaukia, tačiau moterys apsimeta, kad nieko negirdi. Svarbu nesustoti, neatsisukti, ramiai praeiti pro šalį. Eva žengia ir kas žingsnį skiemenuoja malda, kurią žmones išmokė Jėzus: Tėve mūsų, kuris esi danguje, teesie tavo valia... Niekada nebuvo religinga, greičiau – laisvamanė, tačiau dabar vis kartoja ir kartoja tą malda, kurios mokina jau ir vaikus, jai rodos, kad padeda ta malda, kad gelbsti šventi, Dievo lūpų palytėti žodžiai. Marta juokiasi iš jos – pasidarei davatka. Eva nepyksta ant Martos, ant jos negalima pykti, – negalima pykti ant šios gražios, stuomeningos, jokių negandų nepalaužtos moters, negalima pykti, – juk net ir dabar retkarčiais išgirsti tą specifinį, tokį uždegantį jos juoką. Sunku patikėti, bet Marta juokiasi netgi dabar. Retkarčiais. Gal norėdama kitiems pakelti nuotaiką.

Staiga kažkas griebia Evą už rankos, bobos, bobos, juokiasi ir šaukia girtas kareivis, jo akys tarytum bepročio. Eva klykteli iš netikėtumo, stumia kareivį, bet tas įsikibęs stipriai, jie virsta abu, Eva jaučia iš kareivio burnos sklindantį spirito tvaiką, ji stumia, spiria, keliasi, kareivis įsikibęs jos rankovės, tačiau Marta padeda, atplėšia tą vyruką nuo Evos. Bet aplinkui jas jau daugiau besijuokiančių, besišiepiančių burnų, kareiviai puola artyn, jie yra tiesiai iš sniego sūkurio. Visi kažką šaukia, juokiasi, matyt, erzina vienas kitą, pasigirsta ir vokiška frazė: ponios, nebijokit, mes labai švelnūs. Paskui juokas.

Marta atsimuša nuo dar vieno užpuoliko, Evą kažkas nugriebia už kojos, vienas užpuoliku parvirto, tačiau ir parvirtes trokšta moters.

Pagaliau pavyksta abiem pasprukti, jos bėga, kiek tiktai gali, tačiau užpuolikai nelinkę taip paprastai pasiduoti, jie vejasi iš paskos, kažkas šauna į viršų. Eva spaudžia prie krūtinės vaikams nešamą maistą, ji jokiū būdu neatiduos savo grobio. Moterys pasuka iš kelio, jos neria į tamsą tarp pastatų, čia jos viską žino arba žinojo, kiekvieną šio miestelio pėdą. Štai dabar – už mokyklos, paskui – pro sudegusį policijos pastatą, pro jo griuvėsius, pro kiemus, pro daržus. Dabar svarbiausia atsikratyti užpuoliku, paklaidinti juos speige, kitaip jie atseks į namus, jų nesustabdys menki malkinės užraktai, juk Evos šeima glaudžiasi malkinėje, ten, kur juos iškėlė vos pasirodę naujieji atkilėliai – kontūzytas karininkas ir jo moteris. Malkinė dabar – jų namai.

Eva nebeturi jėgų bėgti, ji užsiglaudžia už pastato sienos, pritupia, įsispaudžia į kampą ir laukia. Kur Marta? Kur dingo Marta, atrodo, jos bėgo kartu, atrodo, kartu apsigynė, atsimušė nuo girtų užpuoliku, bet kur ji dabar? Staiga Eva išgirsta šauksmus, porą šūvių. Viešpatie, apsaugok mane ir mano draugę Martą, apsaugok jos šeimą, jos vaikus ir mano vaikus, išvesk mus iš šitos mirties dykumos, sugražink mums gyvenimą.

Eva stojasi, bando eiti, tačiau užkliūva už kažkokios šakos. Ne, tai ne šaka, tai ranka.

Tai sušalęs lavonas, kurių dabar tiek daug pakelėse, jog kalbama – vilkai priprato būti žmogieną. Bet iš kur dabar bus vilkų, kai žmonės aplinkui – vilkai...

Netikėtai Eva supranta, kad ji net neišsigando šito numirėlio, ji tik nustebo.

Moteris dar pasiklauso nakties ir vėjo, įsitikina, kad arti nieko nėra, ir nujaučiama kryptimi patraukia namo. Jos siluetas pranyksta nakty.

O lavonas taip ir lieka su ištiesta, prašančia ranka.

Jam nebešalta.